

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Електронне видання

ПОСІБНИК
ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПРОЛЕГОМЕНИ ДО
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН»

Харків
2024

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Електронне видання

**ПОСІБНИК
ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПРОЛЕГОМЕНИ
ДО МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН»**

для студентів
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 29 «Міжнародні відносини»
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»
спеціалізації «Міжнародні відносини»

**Харків
2024**

Посібник для практичних занять з навчальної дисципліни «Пролегомени до міжнародних відносин» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 29 «Міжнародні відносини», спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» спеціалізації «Міжнародні відносини» факультету міжнародного та європейського права. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. 31 с.

У к л а д а ч : ТАРАСОВ Олег Володимирович

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(протокол № 11 від 24 травня 2024 р.)

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2024

Вступ.....	4
МОДУЛЬ 1. Міжнародні відносини як галузь вищої освіти України.....	6
Заняття 1. Правове регулювання у сфері вищої освіти.....	6
Заняття 2. Підготовка кадрів у сфері міжнародних відносин в Україні.....	9
Заняття 3. Організація навчального процесу в НЮУ імені Ярослава Мудрого.....	12
Заняття 4. Самостійна робота студента.....	15
МОДУЛЬ 2. Міжнародні відносини як сфера суспільної діяльності та наукова дисципліна.....	18
Заняття 5. Історичні типи міжнародних систем.....	18
Заняття 6. Сучасна система міжнародних відносин.....	20
Заняття 7. Зовнішня політика, дипломатія та міжнародне право.....	23
Заняття 8. Теорії міжнародних відносин.....	26
Заняття 9. Понятійно-категоріальний апарат науки міжнародних відносин.....	28

ВСТУП

«Пролегомени до міжнародних відносин» є однією з базових навчальних дисциплін при підготовці фахівців за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», яка виступає підґрунтям для опанування студентами-першокурсниками загальних засад еволюції, сучасного стану та перспектив розвитку системи міжнародних відносин, природи її державних та недержавних акторів, процесів міжнародного нормотворення та нормозастосування, основних теорій та понятійно-категоріального апарату науки міжнародних відносин, а також специфіки підготовки фахівців з міжнародних відносин.

Мета навчальної дисципліни – засвоєння основних теоретичних знань у сфері регулювання міжнародних відносин як на універсальному, так і регіональному рівнях, а також оволодіння студентами практичними навичками самостійної роботи у рамках навчального процесу.

Завдання:

- ознайомлення студентів з чинним законодавством України у сфері вищої освіти;
- усвідомлення студентами специфіки спеціальності та напряму підготовки «Міжнародні відносини»;
- ознайомлення здобувачів вищої освіти з організацією навчального процесу в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого;
- ознайомлення студентів з методологією отримання інформації щодо різноманітних аспектів міжнародних відносин, у тому числі за допомогою бібліографії та сучасних технічних засобів (електронних баз даних та Інтернету);
- опанування здобувачами вищої освіти вироблених наукою міжнародних відносин основних теоретичних положень;
- ознайомлення студентів з понятійно-категоріальним апаратом науки міжнародних відносин;

– освоєння основного нормативного матеріалу, що є результатом співробітництва держав та інших акторів міжнародних відносин.

З усіх питань щодо підготовки до заліку студентам рекомендується звертатися на кафедру.

МОДУЛЬ 1.

Міжнародні відносини як галузь вищої освіти України

З а н я т т я 1.

Правове регулювання у сфері вищої освіти України

П л а н

1. Історія правового регулювання вищої освіти в Україні.
2. Сучасний стан правового регулювання вищої освіти в Україні.
3. Міжнародно-правові стандарти у сфері вищої освіти.
4. Права та обов'язки студентів.

Завдання

1. Які нормативні акти закріплюють право на вищу освіту в Україні?
2. Проаналізуйте Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. щодо прав та обов'язків здобувачів вищої освіти.
3. Дайте порівняльний аналіз міжнародно-правових актів та законодавства України у сфері вищої освіти.
4. Як співвідносяться права та обов'язки здобувачів вищої освіти?
5. Проаналізуйте зміст права на вищу освіту в Україні.
6. Які підстави для відрахування здобувачів вищої освіти передбачені чинним законодавством України?

Список літератури:

Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. URL: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>

Громовенко К. В. Міжнародно-правові стандарти у сфері вищої освіти: монографія. Одеса: ВД «Гельветика», 2020. 340 с.

Національний освітній глосарій: вища освіта / 3-є вид., перероб. і доп.) / Авт.-уклад.: В. Є. Бахрушин, М. І. Винницький, В. М. Захарченко, І. О. Золотарьова, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, М. Р. Мруга, Ю. М. Рашкевич, А. В. Ставицький, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя, В. Є. Бахрушина. Київ, 2021. 94 с. URL: https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/glosarijvo_2021_here_neo_ivo_napn_2.pdf

Невара Л. М. Міжнародно-правова основа права на освіту в системі прав людини. *Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського*: монографія / за заг. ред. В. М. Репецького, В. В. Гутника. Львів; Одеса: Фенікс, 2017. С. 326–335. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/М_В_монографія.pdf

Фініков Т. В., Терещук В. І. Розвиток систем внутрішнього забезпечення якості в українських закладах вищої освіти. Аналітичний звіт. Київ: Ваіте, 2020. 58 с. URL: <http://www.edupolicy.org.ua/dx/assets/images/Zvit2020-jakost.pdf>

Щебетун І. Реалізація конституційного права на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 389–394. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/59038/1/297102-Текст%20статті-685645-1-10-20240120.pdf>

Правові акти:

Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24.08.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>

Декларація про державний суверенітет України: прийнята Верховною Радою України від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. (ETS № 5) + Протоколи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена

резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015&#Text

Конвенція з подолання дискримінації в освіті: прийнято Генеральною конференцією ЮНЕСКО 14.12.1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text

Конвенція Ради Європи про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні від 11.04.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text

Конституція України від 28.06.1996 р. з подальшими змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. + Факультативні протоколи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п#n12>

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти від 29.04.2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/266-2015-п#n11>

Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України від 16.10.2014 р. № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-п#n66>

Положення про порядок відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, та надання їм академічної відпустки: Затверджено Наказом МОН України 07.02.2024 р. № 134. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 08.04.2024 р. за № 509/41854. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0509-24#Text>

Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. № 244. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2015-п#n15>

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: Схвалено розпорядженням КМУ від 23.02.2022 р. № 286-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-п#Text>

З а н я т т я 2.

Підготовка кадрів у сфері міжнародних відносин в Україні

П л а н

1. Історія підготовки кадрів у сфері міжнародних відносин в Україні.
2. Сучасний стан підготовки кадрів у сфері міжнародних відносин в Україні.
3. Працевлаштування фахівців з міжнародних відносин.
4. Загальні та спеціальні (фахові) компетентності фахівця з міжнародних відносин.

Завдання

1. Якими нормативними актами регулюється сфера зовнішніх зносин в Україні?
2. Проаналізуйте Закон України «Про дипломатичну службу» від 07.06.2018 р.
3. Охарактеризуйте сферу професійної діяльності фахівця з міжнародних відносин.
4. Охарактеризуйте спеціальні (фахові) компетенції фахівця з міжнародних відносин.
5. У чому полягає різниця між дипломатичним агентом та

консульським працівником?

6. Дайте порівняльний аналіз функцій дипломатичного представництва та консульської установи.

7. Розкрийте зміст поняття «дипломатичні привілеї та імунітети».

Список літератури:

Балануца О. О. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх дипломатів як інтелектуального ресурсу держави: монографія; наук. ред. В. В. Радул. Дніпро: Середняк Т. К., 2021. 411 с.

Бик І. Міжнародні відносини у Львівському університеті: історія і сучасність. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2013. Вип. 32. С. 3–9. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=VLNU_Mv_2013_32_3

Васьків М. С. Системність підготовки фахівців-міжнародників у різних сферах діяльності як нагальна вимога сучасності. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 4. С. 201–212. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=irtpa_2019_4_18

Копійка В. Київська школа міжнародних відносин. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2013. Вип. 32. С. 10–17. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=VLNU_Mv_2013_32_4

Крупеня І. М. Дипломатична та консульська служба: навч.

посіб. Київ: КиМУ, 2019. 336 с.

Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Дипломатична та консульська служба: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2022. 177 с.

Мальський М., Мороз Ю. Підготовка фахівців-міжнародників в умовах трансформації міжнародної системи. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 3–8. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=VLNU_Mv_2012_30_3

Мартирисян Т. С. Проблеми та перспективи підготовки фахівців із міжнародних відносин в умовах глобалізації та інтеграції. *Проблеми міжнародних відносин*. 2020. Вип. 17. С. 234–248. URL: <https://vmv.kymu.edu.ua/series/vipusk17/10.pdf>

Панов А. В. Дипломатична і консульська служба: монографія. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2015. 270 с.

Сагайдак О. П., Сардачук П. Д. Посольство і консульство: організація і форми роботи: навч. посіб. Київ: Знання, 2014. 317 с.

Федчишин С. А. Дипломатична служба України: проблеми теорії, організації та правового забезпечення: монографія. Харків: Право, 2020. 526 с.

Правові акти:

Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-3&chapter=3&clang=en

Віденська конвенція про консульські зносини від 24.04.1963 р. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=II-6&chapter=3&clang=en

Консульський статут України: затв. Указом Президента України від 02.04.1994 р. № 127/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text>

Положення про закордонні дипломатичні установи України: затв. Указом Президента України від 15.03.2021 р. № 99/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#Text>

Положення про Міністерство закордонних справ України: затв. Указом Президента України від 30.03.2016 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-п#Text>

Про дипломатичну службу: Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>

Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти від 29.04.2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/266-2015-п#n11>

Про затвердження Програми предметного тесту з політології та міжнародних відносин єдиного фахового вступного випробування: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.02.2022 р. № 155. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155729-22#Text>

З а н я т т я 3.

Організація навчального процесу в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого

П л а н

1. Історія Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.
2. Структурні підрозділи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.
3. Навчальний процес в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.
4. Наукова діяльність в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.
5. Громадянська активність студентів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Завдання

1. Наведіть приклади відомих представників Харківської школи міжнародних відносин дореволюційного періоду (1805–1917 рр.).

2. Охарактеризуйте Харківську школу міжнародних відносин радянського періоду (1920–1991 рр.).

3. За якими спеціальностями відбувається підготовка здобувачів вищої освіти на факультеті міжнародного та європейського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого?

4. Чим кафедра відрізняється від деканату?

5. Що включає в себе навчальний процес?

6. Що таке модульно-рейтингова система?

7. Наведіть приклади наукової діяльності в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

Список літератури:

Буткевич В. Невичерпні міжнародно-правові скарби-знахідки українського професора Д. І. Каченовського. *Український часопис міжнародного права*. 2022. № 4. С. 66–122.

Видатні випускники факультету міжнародного та європейського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <https://nlu.edu.ua/instituty-fakultety/fakultet-mizhnarodnogo-ta-yevropejskogo-prava/>

Денисов В. Н. Каченовський Дмитро Іванович. *Антологія української юридичної думки. Т. 8: Міжнародне право*. Київ: Вид. Дім «Юрид. кн.», 2004. С. 73–76.

Денисов В. Н. Корецький Володимир Михайлович. *Антологія української юридичної думки. Т. 8: Міжнародне право*. Київ: Вид. Дім «Юрид. кн.», 2004. С. 509–515.

Денисов В. Н. Яновський Михайло Володимирович. *Антологія української юридичної думки. Т. 9: Юридична наука радянської доби*. Київ: Вид. Дім «Юрид. кн.», 2004. С. 789–791.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 1804–2014 / редкол. В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2014. 616 с.

Тарасов О. В. Від захисника Вітчизни до кандидата наук: сторінки біографії Ігоря Івановича Лукашука. *Український часопис міжнародного права. Спеціальний випуск, присвячений 95-річчю з дня народження професора Ігоря Івановича Лукашука*. 2021. С. 11–20.

Тарасов О. В. До біографії Лева Ісайовича Величко (Гальберштадта) (1879–1937). *55 років Міжнародним пактам про права людини: матеріали VII-х Харківських міжнар.-прав. читань, присвячених пам'яті професорів М. В. Яновського і В. С. Семенова (м. Харків, 26 листоп. 2021 р.)*. Редкол.: Д. В. Лученко, В. М. Стешенко, О. В. Тарасов. Харків, 2021. С. 246–257.

Тарасов О. В. Зі спадщини харківської школи міжнародного права (фрагменти рукопису Т. Ф. Степанова «Право Народів і Дипломатія» 1844 р.). Харків: Оберіг, 2016. 40 с.

Тарасов О. В. Нарис історії харківської школи міжнародного права. *Український часопис міжнародного права*. 2018. № 1. С. 17–34.

URL: http://jusintergentes.com.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=264:1-2018&Itemid=149&lang=uk

Тарасов О. В. Підготовка науково-педагогічних кадрів з міжнародного права у Харківському імператорському університеті. *Сучасні глобалізаційні виклики і міжнародне право: матеріали IV Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (м. Харків, 15 листоп. 2018 р.)*. Харків, 2018. С. 53–64.

Тарасов О. В. Семенов Володимир Сергійович. *Енциклопедія міжнародного права: У 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Т. 3. М – Я*. Київ: Академперіодика, 2019. С. 744–745.

Правові акти:

Кодекс академічної доброчесності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/kodeks_akademichnoi%CC%88_dobrochesnosti-1.pdf

Положення про кафедру Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: затверджено наказом ректора від 14.04.2016 р. № 87. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Polozhennia_pro_kafedru_2016.pdf

Положення про факультет Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 21.06.2022 р. URL: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/polozhennya-pro-fakultet.pdf>

Статут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 06.06.2022 р. № 528. URL: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/statut-nlu-vid-06.06.2022.pdf>

З а н я т т я 4. **Самостійна робота студента**

П л а н

1. Значення самостійної роботи здобувачів вищої освіти.
2. Окремі форми самостійної роботи студентів (есе, реферат, анотування прочитаної додаткової літератури з курсу, створення презентації, складання термінологічного словника, розробка схем, таблиць, діаграм, написання та опублікування тез доповіді на конференції, написання та опублікування наукової статті тощо).
3. Інформаційно-аналітична діяльність у сфері міжнародних відносин.
4. Академічна доброчесність студента.

Завдання

1. Чим есе відрізняється від реферату?
2. Чим тези доповіді на конференції відрізняються від наукової статті?
3. Що таке бібліографічний опис?
4. Назвіть вітчизняні та іноземні наукові періодичні видання у сфері міжнародних відносин.
5. Наведіть приклади сайтів, де розміщується офіційна інформація, що стосується сфери зовнішніх зносин та міжнародного права.
6. Що таке плагіат?

Список літератури:

Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 142 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Burhu_Yurii/Metodolohiia_i_orhanizatsiia_naukovykh_doslidzhen.pdf

Василишина Н. М. Самостійна та індивідуальна робота майбутніх фахівців з міжнародних відносин у процесі оволодіння професійною іноземною мовою. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць*. Київ: КНЛУ, 2014. Вип. 50. С. 105–108.

Жуковський В. Роль студентів у забезпеченні якості вищої освіти: європейський досвід та українське застосування. *Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту*: навч. посібник. Львів: Компанія «Манускрипт», 2014. С. 261–286. URL:

http://theologia.ucu.edu.ua/images/files/praci/zhukovskyy/v_zhukovskyy_rol_studentiv.pdf

Зав'ялова Т. В., Непша О. В. Глосарій термінів та понять з курсу «Основи наукових досліджень»: навч.-метод. вид. Мелітополь: ТОВ Колор Принт, 2019. 84 с. URL:

http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/7905/1/Глосарий%20Завялова%20ТВ_Непша%20ОБ111.pdf

Мальська М., Паньків Н. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 226 с. URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/Osnovy-naukovykh-doslidzhen-Pan-kiv-Malska.pdf>

Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с. URL: https://biology.univ.kiev.ua/images/stories/Upload/Kafedry/Biofizyky/2014/konversky_osn_metod_ta_org_nayk_dosl.pdf

Правові акти:

Кодекс академічної доброчесності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/kodeks_akademichnoi%CC%88_dobrochesnosti-1.pdf

Положення про кафедру Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого: затверджено наказом ректора від 14.04.2016 р. № 87. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Polozhennia_pro_kafedru_2016.pdf

Положення про факультет Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 21.06.2022 р. URL: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/polozhennya-pro-fakultet.pdf>

Статут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого від 06.06.2022 р. № 528. URL: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/statut-nlu-vid-06.06.2022.pdf>

МОДУЛЬ 2.

Міжнародні відносини як сфера суспільної діяльності та наукова дисципліна

З а н я т т я 5.

Історичні типи міжнародних систем

П л а н

1. Міжнародні відносини Стародавнього світу.
2. Система міжнародних відносин Середньовіччя.
3. Вестфальська система.
4. Віденська система.
5. Версальсько-Вашингтонська система.
6. Ялтинсько-Потсдамська система.

Завдання

1. Поясніть відмінність Вестфальської системи від системи міжнародних відносин середньовічної Європи.
2. Визначте значення діяльності Ліги Націй у сфері міжнародного захисту прав людини.
3. Охарактеризуйте позитивні та негативні наслідки Ялтинсько-Потсдамської системи для сучасності.
4. Наведіть приклади мирного врегулювання міжнародних спорів у другій половині XX століття.
5. Якими повноваженнями наділена Рада Безпеки ООН?

Список літератури:

- Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник. Київ: Ліра-К, 2013. 416 с.
- Григор'єва Т. Ю. Історія дипломатії: від давнини до кінця XVIII ст.: навч. посіб. Київ: Києво-Могилянська академія, 2014. 176 с.

Задорожній О. В. Генеза міжнародної правосуб'єктності України. Київ: К.І.С., 2014. 687 с.

Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті: пер. с англ. Н. Коваль. Київ: Наш формат, 2017. 320 с.

Ластовський В. В. Історія міжнародних відносин: теоретичний формат. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. Вип. 2. С. 34–43. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis.64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_m eta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=irtpa_2018_2_5

Пик С. М. Таємна дипломатія і розвідка у міжнародних відносинах: підручник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 491 с.

Пронь С. В. Міжнародні відносини та зовнішня політика: системна історія 1914–2014 років: навч. посіб. Миколаїв: Іліон, 2014. 243 с.

Правові акти:

Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015&#Text

Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 01.08.1975 р. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>

Північноатлантичний договір від 04.04.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text

Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

Статут Ради Європи від 05.05.1949 р. (ETS № 001). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text

З а н я т т я 6.

Сучасна система міжнародних відносин

П л а н

1. Система міжнародних відносин постбіполярного світу.
2. Європейський зовнішньополітичний вибір України.
3. Російська агресія проти України як загроза існуванню міжнародній системі в цілому.

Завдання

1. Розкрийте основні риси сучасної міжнародної системи, що відрізняють її від міжнародних систем минулого.
2. Наведіть перелік глобальних проблем людства.
3. Які наслідки для міжнародних відносин мав розпад СРСР?
4. Наведіть перелік міжнародних організацій, членом яких є Україна.
5. У яких нормативних актах закріплено європейський зовнішньополітичний вибір України?
6. Наведіть перелік принципів міжнародного права, що були грубо порушені російською агресією проти України.
7. Охарактеризуйте сучасні відносини України з НАТО.
8. Які перспективи членства України у Європейському Союзі?

Список літератури:

Задорожній О. В. Анексія Криму – міжнародний злочин. Київ: К.І.С., 2015. 576 с.

Задорожній О. В. Порушення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права. Київ: К.І.С., 2015. 712 с.

Зінченко В. В. Глобалізація і глобалістика: навчальний посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2020. 428 с.

Кучик О. С. Україна в міжнародних організаціях: підручник. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. 411 с.

Марусяк О. В. Анексія Криму Російською Федерацією як злочин агресії проти України: міжнародно-правові аспекти. Чернівці: Місто, 2016. 220 с.

Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право / Антонович М. М. та ін.; Укр. асоц. міжнар. права. Київ: К.І.С., 2014. 712 с.

Фесенко М. В. Консолідація суб'єктів світ-системи у розбудові нового міжнародного порядку: монографія. Київ: Центр вільної преси, 2015. 527 с.

Правові акти:

Агресивна війна Російської Федерації проти України та її народу, що також становить загрозу всьому регіону ОБСЄ: Резолюція Парламентської Асамблеї ОБСЄ. *Бірінгемська декларація і резолюції, прийняті ПА ОБСЄ на 29 щорічній сесії. Бірінгем, 2 – 6 липня 2022 р.* С. 27–33. URL: <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2022-birmingham/4407-birmingham-declaration-rus/file>

Визначення агресії: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14.12.1974 р. URL: [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F3314\(XXIX\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F3314(XXIX)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False)

Гуманітарні наслідки агресії проти України: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № ES-11/2 від 24.03.2022 р. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3966630?ln=ru&v=pdf>

Незалежна міжнародна комісія з розслідування подій в Україні: Записка Генерального секретаря. A/78/540 19 October 2023. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/313/12/pdf/n2331312.pdf?token=aKMxWtYKALpgdza7tv&fe=true>

Об'єднані навколо наших цінностей: Рейк'явікська декларація 4-го Саміту глав держав та урядів Ради Європи від 17.05.2023 р. CM(2023)57. *Реєстр збитків, завданих агресією РФ*

проти України. Офіційний веб-сайт. URL:
<https://rd4u.coe.int/documents/358068/372244/Рейк%27явікська+декларация+-+О6%27єднані+навколо+наших+цінностей.pdf/a32296d9-2b9d-e9e3-5bc3-bd0e1679d6f7?t=1708705491886>

Очевидне, грубе і невинувачене порушення Гельсінських принципів Російською Федерацією: Резолюція Парламентської Асамблеї ОБСЄ від 01.07.2014 р. С. 17–19. URL:
<https://web.archive.org/web/20190516201542/https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2014-baku/declaration-2/2540-2014-baku-declaration-eng/file>

Принципи Статуту ООН, які лежать в основі всеохоплюючого, справедливого та тривалого миру в Україні: Резолюція ГА ООН A/RES/ES-11/6 від 23.02.2023 р. URL:
<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/063/10/pdf/n2306310.pdf?token=Wfd8aq0x2DGqS5XOnN&fe=true>

Про нікчемність актів, що порушують суверенітет та територіальну цілісність України: Указ Президента України № 687/2022 від 04.10.2022 р. *Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України.* URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687/2022#Text>

Проблема мілітаризації АР Крим та м. Севастополь (Україна), а також частин Чорного і Азовського морів: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.2021 р. № 76/70. URL:
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/386/25/pdf/N2138625.pdf?OpenElement>

Ситуація з правами людини, що склалася в результаті російської агресії. Резолюція Ради з прав людини ООН від 04.04.2023 р. A/HRC/RES/52/32 11 April 2023. URL:
<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/075/26/pdf/g2307526.pdf?token=jztXtga73ZOzGtxMQ6&fe=true>

Спільна заява міжнародного саміту «Зерно з України» від 25.11.2023 р. *Президент України. Офіційне інтернет-представництво.* 25.11.2023 р. URL:
<https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-mizhnarodnogo->

[samitu-zerno-z-ukrayini-87269](#)

Спільна заява Міжнародної Кримської платформи з нагоди Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь від 26.02.2024 р. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-zaiava-mizhnarodnoi-krymskoi-platformy-z-nahody-dnia-sprotyvu-okupatsii-avtonomnoi-respubliky-krym-ta-mista-sevastopol>

Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 від 14.11.2022 р. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/693/60/pdf/n2269360.pdf?token=4LGA8HYtoxIMcjXmfV&fe=true>

Статут Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України: Додаток до Резолюції Ради Європи CM/Res(2023)3 «Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України». Прийнята Комітетом Міністрів 12.05.2023 р. на 1466-му засіданні заступників Міністрів. *Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#Text

Територіальна цілісність України: захист принципів Статуту ООН: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/4 від 12.10.2022 р. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/630/71/pdf/n2263071.pdf?token=FDBqf0dQOiCcF5fgJL&fe=true>

З а н я т т я 7.

Зовнішня політика, дипломатія та міжнародне право

П л а н

1. Поняття зовнішньої політики та дипломатії.
2. Поняття, суб'єкти та система міжнародного права.

3. Співвідношення зовнішньої політики, дипломатії та міжнародного права.

4. Принцип верховенства права, демократія та права людини у міжнародних відносинах.

Завдання

1. Як співвідноситься міжнародне право і дипломатія?

2. Яку роль відіграє міжнародне право у подоланні глобальних проблем?

3. Проаналізуйте прояви міжнародно-правового нігілізму у практиці держав.

4. Охарактеризуйте стан демократії у сучасному світі.

5. Які механізми захисту прав людини є найбільш ефективними у сучасному міжнародному праві?

Список літератури:

Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. 2-ге вид., розшир. і допов. Харків: Фоліо, 2021. 589 с.

Зовнішньополітичні доктрини і стратегії: навч. посіб. / [М. Г. Капітоненко та ін.]; за ред. Г. Перепелиці. Київ: Київський університет, 2021. 419 с.

Лісовський П. М., Лісовська Ю. П. Політика міжнародних відносин: проблеми та перспективи: навч. посіб. Київ: Ун-т «Україна», 2021. 349 с.

Матлай Л. С. Дипломатія України: навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2020. 258 с.

Міжнародне публічне право: підручник: у 2 т. / за заг. ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2018–2019.

Міжнародні відносини та зовнішня політика України: підручник / [Ю. В. Пунда, І. П. Козинець, В. С. Клименко та ін.]. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с.

Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / О. Н. Кузь, Д. С. Коротков та ін.; за ред. О. М. Кузя. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 201 с.

Енциклопедія міжнародного права: у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін. Київ: Академперіодика, 2014–2019.

Правові акти:

Віденська конвенція про дипломатичні зносини від 18.04.1961 р. URL:

https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-3&chapter=3&clang=en

Віденська конвенція про консульські зносини від 24.04.1963 р. URL:

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=II-6&chapter=3&clang=en

Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, 2625(XXV) від 24.10.1970 р. URL:

[https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2625\(XXV\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2F2625(XXV)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False)

Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015&#Text

Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

З а н я т т я 8.

Теорії міжнародних відносин

П л а н

1. Політичний ідеалізм у теорії міжнародних відносин (В. Вільсон, У. Ліппман).
2. Політичний реалізм (Г. Моргентау, Дж. Кеннан, У. Ростоу, Р. Страус-Хюпе).
3. Лібералізм у теорії міжнародних відносин (Дж. Най-молодший, Р. Кохейн).
4. Модернізм в теорії міжнародних відносин (Теорії міжнародних систем. Теорії конфлікту. Теорії міжнародної інтеграції. Теорії прийняття рішень (Л. Річардсон).
5. Критика модернізму в теорії міжнародних відносин (Х. Булл).
6. Неокласичні теорії міжнародних відносин (Неореалізм (К. Уолтц). Неомарксизм (І. Валлерстайн)).

Завдання

1. Підготуйте доповідь: «Класичні теорії міжнародних відносин XX століття».
2. Охарактеризуйте стан теорії політичного реалізму у сучасних умовах.
3. Які цінності покладено в основу найбільш відомих теорій міжнародних відносин?
4. Охарактеризуйте місце людини і держави у теоріях міжнародних відносин.
5. Яку з теорій міжнародних відносин слід взяти за основу при здійсненні зовнішньої політики Україною?

Список літератури:

Капітоненко М. Теорія міжнародних відносин. Чернівці: Книги-XXI, 2019. 271 с.

Кирчів А. Становлення й еволюція міжнародно-політичної парадигми З. Бжезінського в контексті світового політичного розвитку другої половини XX ст. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2019. Вип. 47. С. 98–111. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_m eta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VLNU_Mv_2019_47_10

Копель О., Пархомчук О. Виникнення системності в міжнародних відносинах. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 184–191. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_m eta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vlu_fps_2017_15_28

Коппель О. А. Методологічний вплив загальнонаукових теорій на дослідження міжнародних відносин. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 20. С. 50–54. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_m eta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=aprfc_2017_20_15

Мателешко Ю. П. Теорія міжнародних відносин: навч. посіб. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 156 с.

Романюк Н., Сенюк Ю. Особливості соціалконструктивістського підходу у дослідженні міжнародних відносин. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2015. Вип. 37. С. 108–114. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/183/190>

Теорія міжнародних відносин: підручник / [М. П. Требін, Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2022. 472 с.

Хижняк Л. М. Плюралізм теоретичних підходів у сучасних дослідженнях міжнародних відносин і світової політики. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. Вип. 44. С. 84–88. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/44_2023/16.pdf

Чупрій Л. Ключові концептуальні підходи до дослідження системи міжнародних відносин. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. № 1. С. 45–62. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/121/183>

Шергін С. О. Політологія міжнародних відносин: навч. посіб. 2-е вид., випр. і допов. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 255 с.

Ялі М. Х. Синергетичний підхід у сучасних дослідженнях міжнародних відносин. *Проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 4. С. 112–123. URL: <https://vmv.kymu.edu.ua/series/vipusk4/9.pdf>

З а н я т т я 9.

Понятійно-категоріальний апарат науки міжнародних відносин

П л а н

1. Значення понятійно-категоріального апарату науки міжнародних відносин.
2. Філософські та загальнонаукові поняття та категорії.
3. Спеціальний понятійно-категоріальний апарат науки міжнародних відносин.

Завдання

1. Чим поняття відрізняється від категорії?
2. Дайте загальну характеристику філософським поняттям та категоріям.
3. Які функції виконують загальнонаукові поняття та категорії?

4. Охарактеризуйте, з Вашої точки зору, п'ять найбільш важливих спеціальних категорій науки міжнародних відносин.

5. Чи співпадає зміст категорії «недержавні актори» у міжнародних відносинах і міжнародному праві?

Список літератури:

Дипломатичний словник / М. З. Мальський та ін.; за ред.: М. З. Мальського, Ю. М. Мороза. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 903 с.

Копійка М. Понятійно-категоріальні характеристики інформаційної безпеки. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 169–181. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VLNU_Mv_2019_46_16

Кучик О. Еволюція поняття міжнародної організації: теоретико-методологічний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 24–32. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VLNU_Mv_2012_30_6

Мальський М., Мацяк М. Проблеми наукового визначення та інтерпретації поняття міжнародного порядку. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2017. Вип. 42. С. 5–14. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/7701/7688>

Основи теорії міжнародних відносин. Словник: навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, Л. О. Дорош, М. В. Здоровега, О. Я. Івасечко,

У. В. Ільницька та ін. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 339 с.

Федунь О., Шаран О. Дефініції сепаратизму у науковому дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2020. Вип. 48. С. 127–136. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=VLNU_Mv_2020_48_14

Навчальне видання

Електронне видання

ПОСІБНИК

для практичних занять з навчальної дисципліни
«Пролегомени до міжнародних відносин»

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Ступінь вищої освіти – бакалавр

Галузь знань – 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність – 291 «Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії»

Спеціалізація – «Міжнародні відносини»

У к л а д а ч : ТАРАСОВ Олег Володимирович

Відповідальний за випуск *В. М. Стешенко*

Редактор *Л. В. Русанова*

Комп'ютерна верстка *А. В. Старжинської*